

Аніщенко О.В. Концепція розвитку неформальної освіти дорослих в Україні / О.В. Аніщенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л.Б. Лук'янова (голова), Аніщенко О.В. (заст. гол.) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – К., 2019. – Вип. 1 (15). – С. 20-39.

УДК 374:[338.48-6:001.89]

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(15\).2019.20-39](https://doi.org/10.35387/od.1(15).2019.20-39)

Аніщенко Олена Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6145-2321>

E-mail: anishchenko_olena@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Анотація. Викладено авторську «Концепцію розвитку неформальної освіти дорослих в Україні», розроблену на основі напрацювань автора у складі робочої групи з розроблення проекту «Концепції розвитку освіти дорослих в Україні» (травень – вересень 2019 р.). Документ має сприяти: визнанню на рівні держави, регіонів і громад, індивідуальному рівні важливості й необхідності розвитку неформальної освіти дорослих (НФОД); розвитку неформальної освіти як невід'ємної складової національної системи освіти; підтримці освітніх ініціатив закладів неформальної освіти щодо особистісного і професійного зростання різних категорій дорослих. Наголошено, що НФОД передбачає цілеспрямований процес навчання, виховання й розвитку дорослих шляхом реалізації варіативних освітніх програм, надання додаткових освітніх послуг у приватних і державних закладах освіти, установах, громадських та інших організаціях, на підприємствах тощо. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення відповідності ринку освітніх послуг і ринку праці, використання ресурсів неформальної та інформальної освіти через визнання результатів попереднього навчання, поширення дистанційних форм навчання тощо. Підкреслено доцільність узгодження та гармонізації освітньої діяльності провайдерів освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих.

Обґрунтовано нагальність розроблення, затвердження та впровадження регіональних програм, стратегій, стратегічних планів розвитку освіти дорослих, в яких необхідно передбачити розвиток

неформальної освіти як її невід'ємної складової. Підкреслено доцільність створення розгалуженої мережі закладів неформальної освіти, у тому числі й центрів освіти (і навчання) дорослих. Акцентовано увагу на взаємодоповнюваності формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих.

Ключові слова: освіта дорослих; неформальна освіта дорослих; концепція; концепція розвитку неформальної освіти дорослих в Україні; центри освіти і навчання дорослих.

Anischenko Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Andragogics Department of the Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6145-2321>

E-mail: anishchenko_olena@ukr.net

CONCEPT OF DEVELOPMENT OF NON-FORMAL ADULT EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. *The author presents the Concept of the Development of Non-Formal Adult Education in Ukraine designed on the basis of the author's work as a part of the working group having developed the project «Concepts of Adult Education Development in Ukraine» (May – September 2019). The document should contribute to: recognizing at the state, regional and community levels the individual level of importance and need for the development of non-formal adult education; the development of non-formal education as an integral part of the national education system; the support for educational initiatives of non-formal education institutions for the personal and professional growth of different categories of adults. It is emphasized that the Non-Formal Adult Education provides a purposeful process of adult education, upbringing and development through the implementation of varied educational programs, the provision of additional educational services in private and public educational institutions, public and other organizations, enterprises etc. The focus is placed on the need to ensure the conformity of the educational services market and the labor market, the use of non-formal and informal education resources through recognition of the results of prior learning, the dissemination of distance learning. The expediency of coordination and harmonization of educational activity of providers of educational services in the field of non-formal adult education is underlined.*

The urgency of developing, approving and implementing regional programs, strategies and strategic plans for the development of adult

education in which it is necessary to envisage the development of non-formal education as its integral part is substantiated. The expediency of creating an extensive network of non-formal education institutions including adult education and training centers is emphasized. The emphasis is placed on the complementarity of formal, non-formal and informal adult education.

Key words: *adult education; non-formal adult education; concept; the concept of development of non-formal adult education in Ukraine; adult education and training centers.*

Постановка проблеми, її актуальність. Неформальна освіта дорослих нерозривно пов'язана з глобалізаційними перетвореннями, розвитком людського капіталу, громадянського суспільства тощо. Неформальна освіта дорослих є складовою національних систем освіти та додатковою та/або альтернативною формою навчання щодо формальної освіти у системі освіти впродовж усього життя. Така освіта ґрунтується на засадах приватно-державного партнерства й характеризується спрямованістю на: адаптацію людини до швидкоплинних умов життя; сприяння її особистісному та професійному зростанню, самореалізації через активну громадську, волонтерську діяльність, творче самовираження у різних галузях, набуттю індивідуального соціального досвіду тощо. Неформальна освіта дорослих має на меті задоволення освітніх потреб громадян різних соціальних, професійних та інших груп. Результатом такої освіти є посилення компетентнісного потенціалу дорослих різного віку, успішність особистісно-професійної самореалізації.

Доцільність розроблення Концепції зумовлено необхідністю переосмислення концептуальних поглядів на роль, цілі, завдання та функції неформальної освіти дорослих, привернення уваги до важливих питань, пов'язаних із організаційними, змістовими, методичними та іншими аспектами освіти дорослих, забезпеченням організаційно-педагогічного, психолого-педагогічного, науково-методичного, інформаційного супроводу неформальної освіти дорослих.

Обґрунтована, розроблена й викладена у публікації «Концепція розвитку неформальної освіти дорослих в Україні» (далі – Концепція) є працею, в якій візуалізовано погляди автора щодо загальної стратегії, ключових напрямів, основних пріоритетів державної політики, спрямованої на забезпечення можливостей щодо реалізації права дорослого населення України на неперервну освіту, завдань розвитку національної неформальної освіти дорослих, а також комплексу заходів, механізмів, що забезпечують її удосконалення як невід'ємної складової

освіти впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розвитку неформальної освіти дорослих висвітлено у працях українських науковців, громадських активістів і діячів (Н. Авшенюк, М. Араджионі, С. Бабушко, І. Баша [1], М. Багринець, О. Василенко, О. Волярської, Р. Дрозда, С. Зінченко, М. Коваленко, Н. Косик, Л. Лук'янової [5], В. Молодиченка, Н. Ничкало [10], О. Огієнко, Н. Павлик, О. Пастушок, Ю. Петрушенка, С. Прийми [13], О. Пехоти, О. Рассказової, О. Сімороз, О. Смірнова, Т. Скорик, Т. Сорочан, А. Халецької та ін.).

Важливими складовими джерельної бази дослідження стали:

- законодавчі, правові, нормативні документи України [2-4; 9; 13-14];
- концепції у сфері освіти дорослих: I) державні («Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року» (2019 р.); «Концепція реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад» (2017 р.)); концепції розвитку неперервної освіти в окремих пострадянських країнах; II) авторські концепції розвитку освіти дорослих, розроблені українськими й зарубіжними науковцями: «Концепція освіти дорослих в Україні» (Л. Лук'янова, 2016 р.) [6], «Концепція регіону, що навчається (Запорізька область)» (С. Прийма, 2015 р.), концепція «Неформальна освіта дорослих у Білорусі» (М. Соколова, 2019 р.) [16];

- документи і матеріали щодо розвитку неформальної освіти дорослих в Україні: «Стратегія розвитку освіти дорослих у Сколівському районі» (Львівщина) (М. Багринець і команда, 2014 р.), «Стратегія розвитку навчання дорослих у Яворівському районі на 2014-2020 рр.» (Н. Косик і команда, 2014 р.), програма «Освіта дорослих в м. Нікополі на 2019-2021 роки» (О. Пастушок і команда, 2018 р.), керівні документи для центрів освіти дорослих (О. Пастушок, 2019 р.), стратегія освіти дорослих Бучанської ОТГ (О. Сімороз і команда, 2018 р.), інші стратегії розвитку окремих ОТГ, в яких передбачено підтримку освіти дорослих тощо;

- аналітичні та інформаційні матеріали щодо розвитку освіти дорослих в Україні: аналітична записка «Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика» (Карпенко М., 2010 р.), аналітичний огляд «Підготовка кадрів на виробництві, неформальні кваліфікації й регульовані професії, участь у професійно-кваліфікаційній діяльності професійних асоціацій: місце й роль у Національній системі кваліфікацій» (2015 р.), «Аналітична записка (консолідована версія від

20.02.2019) щодо окремих аспектів проекту закону України «Про освіту дорослих» (у ред. від 18.11.2018 р.), аналітичний звіт «Якою має бути політика навчання дорослих в Україні?» (Р. Колишко, О. Лазоренко, 2018 р.) [20] тощо;

- міжнародні документи щодо освіти і навчання дорослих [18-19; 21-23].

Загалом на різних етапах дослідження було опрацьовано джерела понад 50 найменувань.

Аналіз джерельної бази наукового пошуку дав підстави для висновку про те, що представниками української андрагогічної науки і практики здійснено теоретичні й прикладні дослідження у сфері освіти дорослих, розроблено окремі різноформатні документи у сфері неформальної освіти дорослих. Водночас в Україні й досі не здійснюється комплексний науково обґрунтований супровід освіти дорослих, і, зокрема, неформальної освіти. Викладене вище актуалізувало доцільність розроблення «Концепції розвитку неформальної освіти дорослих» й зумовило вибір теми публікації.

Мета статті – розробити концепцію розвитку неформальної освіти дорослих в Україні, покликану сприяти створенню умов для реалізації права дорослого населення на освіту впродовж життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу публікації покладено напрацювання автора: у складі робочої групи (як співавтора) з розроблення проекту «Концепції розвитку освіти дорослих в Україні», що пройшла широке громадське обговорення (ініціатива ГС «Українська асоціація освіти дорослих», Представництва DVV International в Україні, 2019 р.) [7-8]; як упорядника проекту рекомендацій методологічного семінару «Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи» (2018 р.) [15]; як співкладача «Резолюції Міжнародних Днів освіти дорослих у Запорізькій області» (6-8 жовтня 2016 р.) [11, с. 126-131], резолюції Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні «Європейський Союз – Україна: освіта дорослих» (4-6 листопада 2014 р.) та інших документів і матеріалів.

Концепцію розроблено з урахуванням положень системного, міждисциплінарного, функціонального, андрагогічного, аксіологічного, особистісно орієнтованого, суб'єкт-суб'єктного підходів.

Основні терміни і поняття: освіта впродовж життя, освіта дорослих, неформальна освіта дорослих, дорослі, що навчаються, освітні потреби, освітні послуги, центр освіти дорослих, визнання неформального та інформального навчання, особистісний і професійний розвиток, педагогічний персонал.

Мета Концепції: сприяти створенню умов для реалізації права дорослого населення України на освіту впродовж життя, на особистісно-професійний розвиток, сприяти подоланню бідності й зменшенню соціального розшарування населення.

Досягнення зазначеної мети зумовлює необхідність розв'язання таких завдань:

- законодавчого унормування освіти дорослих;
- створення мережі закладів неформальної освіти, діяльність яких спрямована на неперервне вдосконалення дорослих;
- вивчення ринку освітніх послуг і праці, прогнозування потреб суспільства у сфері неформальної освіти;
- забезпечення задоволення запитів дорослого населення у сфері неформальної освіти;
- створення сучасної науково-методичної, інформаційної, матеріально-технічної бази для надання послуг у сфері неформальної освіти;
- залучення висококваліфікованих фахівців (педагогічного персоналу), що надають послуги у сфері неформальної освіти.

Упровадження Концепції ґрунтується на таких принципах:

- доступності неформальної освіти для різних категорій дорослого населення, що реалізується шляхом упровадження дистанційного навчання, диверсифікації провайдерів освітніх послуг, розвитку освітніх технологій, в яких враховано особливості навчання дорослих, в тому числі й з особливими освітніми потребами, розвитку фінансових механізмів задоволення освітніх потреб дорослого населення;
- узгодженості державної політики у сфері освіти дорослих, і зокрема неформальної, з основними напрямками розвитку економіки, промисловості, соціального захисту, культури та інших сфер;
- індивідуалізації освітніх траєкторій, що досягається за допомогою сукупності інструментів, які забезпечують індивідуальний характер, а також різноманітність шляхів і способів здобуття освіти дорослим населенням.

Основні напрями упровадження Концепції.

Розв'язання завдань Концепції передбачає реалізацію основних напрямів розвитку неформальної освіти дорослих, викладених нижче.

І Розроблення, упровадження нормативно-правового, організаційно-управлінського забезпечення неформальної освіти дорослих. Нормативно-правове, організаційно-управлінське забезпечення неформальної освіти дорослих передбачає встановлення державних гарантій, механізмів реалізації прав і свобод людини у сфері освіти,

створення належних умов для розвитку системи освіти дорослих, а також захист прав та інтересів суб'єктів освітньої діяльності. Вони мають стати невід'ємною складовою освіти дорослих, організаційних основ і структури управління освітою, механізмів і процедур управління якістю освіти тощо. Для цього необхідно розв'язання таких завдань:

- Удосконалити проєкт Закону України «Про освіту дорослих», прийняти однойменний Закон, в якому, зокрема, неформальна освіта визнаватиметься невід'ємною складовою національної системи освіти дорослих.

- Розробити Національну стратегію розвитку освіти впродовж життя на 2020-2030 рр., в якій передбачити проведення системних заходів, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері формальної, неформальної, інформальної освіти дорослих (загальної і професійної).

- Розробити, затвердити та впровадити регіональні програми, стратегії, стратегічні плани, концепції розвитку освіти дорослих, в яких передбачити розвиток неформальної освіти як її невід'ємної складової.

- Сприяти здійсненню поступової децентралізації освіти дорослих на основі врахування регіональних особливостей та інтересів територіальних громад, різних соціальних верств населення тощо.

- Забезпечити перехід до громадсько-державного управління освітою дорослих із урахуванням усіх видів і форм навчання дорослих у закладах як формальної, так і неформальної освіти.

- Сприяти створенню міжвідомчої Координаційної ради з питань освіти і навчання дорослих з метою об'єднання зусиль громадськості, представників різних міністерств і відомств, що розширить співпрацю, міжвідомчу взаємодію національних міністерств і відомств;

- Ініціювати створення на національному, регіональному та місцевому рівнях відділів / комітетів з управління освітою дорослих.

- Розробити, запровадити систему соціально-економічних, організаційно-управлінських та інших механізмів забезпечення підтримки національної неформальної освіти дорослих, залучати громадськість до процесу розроблення державної освітньої політики у цій сфері, до визначення переліків соціальних та інших суспільно значущих послуг.

- Розробити правові та економічні засади розширення практики соціального партнерства у неформальній освіті дорослих.

- Обґрунтувати, розробити та запровадити механізми ідентифікації, визнання, оцінювання та підтвердження результатів неформального та інформального навчання різних категорій дорослих.

- Сприяти підтримці та реалізації регіональних, муніципальних програм щодо освіти, дієвої реабілітації, оздоровлення осіб з

інвалідністю, налагоджувати співпрацю влади і громади для забезпечення права на освіту людям з інвалідністю з метою їх інтеграції у суспільство.

- Надавати державну підтримку програмам і проектам у сфері неформальної освіти і навчання дорослих, у тому числі й ініційованим закладами освіти та культури, громадськими та іншими організаціями, що опікуються освітою дорослих.

- Сприяти забезпеченню державної підтримки особистісного й професійного зростання, професійної підготовки різних категорій дорослого населення (у т. ч. й учасників військових дій, тимчасово переміщених осіб, а також осіб, які мають обмежений доступ до ринку освітніх послуг (людей з інвалідністю; сільського населення, людей з низьким рівнем доходу, у т. ч. зайнятих у соціальній бюджетній сфері); людей з сімейними обов'язками (одиноких батьків, осіб, які мають непрацевдатних утримувачів та ін.), осіб старшого віку (пенсіонерів) у містах і селах; маргіналізованих груп (мігрантів, безхатніх громадян, осіб, що відбувають покарання / колишніх ув'язнених) та ін.

- Започаткувати упровадження державної статистичної звітності для оцінки стану й тенденцій розвитку неформальної освіти дорослих, що може, зокрема, стати ефективним інструментом просування ідеї необхідності визнання результатів неформального та інформального навчання.

Водночас з метою моніторингу реалізації Концепції доцільно використовувати статистичний інструментарій для організації статистичних спостережень різного рівня, й зокрема: за участю дорослого населення у неперервній освіті; за діяльністю організацій/закладів, що здійснюють освітню діяльність у сфері неформальної освіти; обстеженням робочої сили (кількість зайнятого населення, рівень зайнятості населення, кількість безробітного населення (за методологією МОП), рівень безробіття населення (за методологією МОП), кількість робочої сили; рівень участі населення у робочій силі; кількість зареєстрованих безробітних; рівень зареєстрованого безробіття; кількість вакансій).

II. Розроблення та впровадження дієвих механізмів визнання неформального та інформального навчання різних категорій дорослих. Питання стандартизації, оцінювання якості та ефективності освітніх програм, визнання неформального та інформального навчання набувають все більшої актуальності у національній і світовій освітній політиці. Практика визнання неформального та інформального навчання у різних країнах відрізняється. У розвинених країнах світу механізм визнання, сертифікації та акредитації всіх видів формальної, неформальної та

інформальної освіти є невід'ємною складовою освіти впродовж життя. В європейських країнах увага приділяється й ідентифікації, і валідації, і сертифікації як формам визнання результатів неформального та інформального навчання. Водночас у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі саме відсутність визнаних на рівні держави документів вважається ключовою ознакою неформального навчання. В Україні питання визнання результатів неформального та інформального навчання певною мірою регламентується законами України «Про професійний розвиток працівників», «Про зайнятість населення». Затверджено Перелік суб'єктів підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями (зі змінами від 03.04.2018 р.).

Забезпечення визнання неформального та інформального навчання різних категорій дорослих передбачає виконання таких *пріоритетних завдань*:

- Сприяти усвідомленню на індивідуальному рівні, рівнях суспільства й держави в цілому необхідності визнання неформального та інформального навчання.
- Забезпечити право кожної людини на проходження процедури визнання неформального та інформального навчання, що має передбачати рівний доступ до такої процедури всім категоріям громадян.
- Розробити та запровадити механізми ідентифікації, визнання, оцінювання та підтвердження результатів неформального та інформального навчання різних категорій дорослих.
- Узгодити та гармонізувати освітню політику провайдерів освітніх послуг у сфері неформальної освіти і навчання дорослих.
- Розробити та запровадити порядок визнання результатів навчання за програмами короткострокових навчальних курсів, семінарів, тренінгів, заходів з обміну досвідом в Україні та за кордоном, які проводяться інститутами громадянського суспільства, закордонними та міжнародними організаціями тощо за рахунок коштів таких суб'єктів і коштів міжнародної технічної допомоги;
- Розробити та запровадити порядок визнання результатів навчання за сертифікаційними програмами у відповідних закладах освіти за кордоном, здійсненого за рахунок власних коштів тих, хто навчається.

III. Формування й розвиток ринку освітніх послуг у сфері неформальної освіти і навчання дорослих. В умовах швидкоплинних змін ринок освітніх послуг у сфері неформальної освіти і навчання дорослих стає невід'ємною складовою ринкової економіки. Ринок освітніх послуг в Україні, зокрема, характеризується скороченням мережі закладів формальної освіти, що зумовлено демографічною кризою в країні та

певними обмеженнями на рівні законодавства; зростанням чисельності провайдерів освітніх послуг у сфері неформальної освіти; комерціалізацією освіти і водночас низькою платоспроможністю населення в умовах фінансової кризи.

Завдання освітньої політики у сфері неформальної освіти і навчання дорослих неможливо зреалізувати поза ринком освітніх послуг. Суб'єкти ринку освітніх послуг, як і будь-якого іншого ринку, перебувають у стані конкуренції. Конкурентоспроможність освітніх послуг як закладів формальної, так і неформальної освіти дорослих є головним показником ефективності їх діяльності. Водночас важливого значення набувають як якісний склад педагогічного персоналу, рівень технічного забезпечення освітнього процесу, так і гнучкість навчальних планів, варіативність навчальних програм тощо, здатних забезпечити дорослим успішність розвитку компетентностей для особистісного й професійного зростання, конкурентних переваг на ринку праці тощо.

Розвиток освіти дорослих в Україні значною мірою пов'язаний з такими важливими проблемами, як відповідність ринків освітніх послуг і праці, використання ресурсів неформальної та інформальної освіти через визнання результатів попереднього навчання, поширення дистанційних форм навчання тощо (за М. Коваленко).

Формування й розвиток ринку освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих передбачає виконання таких *пріоритетних завдань*:

- Започаткувати нові й продовжити розпочаті моніторингові дослідження культурно-освітніх потреб різних категорій дорослих з метою конкретизації цільових груп у неформальній освіті дорослих, з'ясування обсягу витрат на освітні послуги тощо.

- Здійснити лібералізацію ринку освітніх послуг, що сприятиме подоланню нерівності між закладами освіти різних форм власності (державними, комунальними, приватними), зокрема, у питаннях доступу до державного фінансування стейкхолдерів, а також наданню їм широкого кола повноважень у виборі стратегії власного розвитку: фінансової, освітньої, стратегії соціального партнерства тощо.

- Забезпечити доступ дорослого населення до освітніх послуг належної якості у суб'єктів освітньої діяльності у сфері неформальної освіти шляхом розширення спектру таких послуг, збільшення кількості суб'єктів надання освітніх послуг, створення відповідних умов для добросовісної конкуренції між ними.

- Підтримувати розвиток місцевих ініціатив, залучати громадські організації до управління розвитком неформальної освіти дорослих для

забезпечення ефективної взаємодії між закладами неформальної освіти дорослих і ринком праці.

- Залучати громадськість до визначення переліків освітніх та інших суспільно значущих послуг, сприяти забезпеченню рівних можливостей громадським організаціям щодо участі у конкурсах на надання освітніх та інших суспільно значущих послуг.

- Створити чесне конкурентне середовище на ринку освітніх послуг, що передбачає збільшення вагомості критеріїв щодо якості освітніх програм, відповідності їх змісту наявним культурно-освітнім потребам різних категорій дорослих під час закупівлі освітніх послуг з професійного навчання, визначення виконавців замовлення на підготовку тих чи інших фахівців, підвищення кваліфікації різних категорій дорослих тощо.

- Розробити та впровадити порядок/правила здійснення освітньої діяльності у сфері неформальної освіти різних категорій дорослих, який передбачатиме рівні умови для суб'єктів надання освітніх послуг різних форм власності та вимоги до суб'єктів освітньої діяльності щодо доступності осіб з інвалідністю до освітньої інфраструктури.

- Сприяти забезпеченню доступності неформальної освіти незалежно від віку, рівня попередньої освіти, місця проживання для різних груп дорослого населення, у тому числі й вразливих груп (безробітних, осіб із обмеженими фізичними можливостями, пенсіонерів, осіб тимчасово позбавлених волі) та інших громадян, які через певні обставини не можуть бути активними учасниками соціального, економічного й культурного життя суспільства.

- Заохочувати розвиток соціального підприємництва у сфері неформальної освіти дорослих.

- Закріпити за провайдерами освітніх послуг у сфері неформальної освіти права на автономність у виборі навчальних програм і наймі персоналу.

- Ініціювати перехід на персоніфіковану модель підвищення кваліфікації фахівців із наданням дорослим можливості вибору індивідуальних освітніх програм, здійснити демонополізацію ринку підвищення кваліфікації фахівців.

- Активно впроваджувати в неформальній освіті дорослих інформаційно-комунікаційні технології, дистанційне навчання, що дозволить зробити освітні послуги більш доступними і відкриє нові перспективи для всіх суб'єктів ринку освітніх послуг.

- Розробити і запровадити систему зовнішнього та внутрішнього моніторингу оцінювання якості надання освітніх послуг у сфері

неформальної освіти дорослих.

IV. Створення, розширення мережі центрів освіти і навчання дорослих. Центри освіти і навчання дорослих є осередками соціальної інтеграції громадян, які пропонують широкий спектр освітніх послуг у громадах, сприяють зайнятості й самозайнятості населення, посиленню конкурентоспроможності регіонів тощо. В умовах суспільства, зорієнтованого на гуманістичні й демократичні цінності, необхідно створювати умови для розвитку освітніх ініціатив у сфері неформальної освіти дорослих, що сприяє забезпеченню гарантій щодо права кожного громадянина/громадянки на неперервне навчання упродовж усього життя. Створення та розширення мережі центрів освіти і навчання дорослих зумовлює доцільність і необхідність виконання таких пріоритетних завдань:

- Створити сприятливі умови для задоволення потреб різних категорій дорослих в отриманні доступних освітніх, профорієнтаційних та інших послуг високої якості.

- Сприяти створенню сприятливих умов для розвитку неформальної освіти різних категорій дорослих у регіонах шляхом консолідації зусиль роботодавців, профспілок, закладів формальної і неформальної освіти, інститутів громадянського суспільства, у тому числі й громадських організацій тощо, які здійснюють освітню діяльність у сфері освіти дорослих.

- Розробити рекомендації щодо створення у регіонах України центрів освіти дорослих.

- Упровадити у територіальних громадах різні моделі центрів освіти дорослих, університетів третього віку, народних університетів тощо.

- Створити розгалужену мережу закладів неформальної освіти, у тому числі й центрів освіти (освіти і навчання) дорослих (як самостійних, так і при закладах освіти і культури, культурно-просвітницьких інституціях тощо), та сприяти її розширенню на основі результатів аналізу стану забезпечення населення такими закладами, а також аналізу культурно-освітніх потреб різних категорій молоді та дорослих.

- Забезпечити реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій (маршрутів) дорослих у закладах неформальної освіти.

- Посилити інклюзивність неформальної освіти дорослих, налагоджувати співпрацю органів державної влади й місцевого самоврядування, громадських організацій для забезпечення права на освіту людям з інвалідністю з метою інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство.

- Сприяти зайнятості населення, запобіганню масового безробіття

шляхом залучення дорослих до опанування програм особистісного й професійного розвитку у центрах освіти дорослих, надання послуг і консультацій роботодавцям щодо запровадження випереджувального навчання фахівців, яким загрожує звільнення тощо.

- Розробити та затвердити «Примірне положення про заклад неформальної освіти (центр освіти/центр освіти і навчання дорослих)», «Концепцію діяльності центру освіти дорослих» та інші керівні документи у цій сфері (примірні посадові інструкції: керівника структурного підрозділу організації, відповідального за освіту і навчання дорослих, керівника центру освіти дорослих, менеджера центру освіти дорослих тощо).

- Сприяти розвитку громад і регіонів, що навчаються, розширенню Української мережі міст, що навчаються.

V. Розроблення та впровадження науково-методичного, інформаційного супроводу неформальної освіти дорослих, здійснення професіоналізації педагогічного персоналу закладів неформальної освіти.

На ефективність неформальної освіти дорослих, що реалізується на рівні конкретного закладу з надання відповідних освітніх послуг, спрямованих на розвиток компетентісного потенціалу дорослих, впливає широкий спектр факторів. Серед них важливу роль відіграють кадрове забезпечення (педагогічний персонал, якість його підготовки), різноманітність та якісні характеристики розроблених і впроваджених програм, ступінь розвитку навчально-матеріальної бази, що має відповідати сучасним вимогам андрагогічно орієнтованого навчального процесу, науково-методичне, інформаційне забезпечення навчального тощо. З метою забезпечення ефективності впровадження науково-методичного, інформаційного супроводу неформальної освіти дорослих, і професіоналізації педагогічного персоналу закладів неформальної освіти доцільно розв'язання таких завдань:

- Здійснити розроблення та впровадження різноманітних форм, технологій, підходів, процедур, заходів, спрямованих на посилення освітнього потенціалу закладів неформальної освіти дорослих.

- Спрямувати діяльність науковців, педагогів-практиків, представників громадських організацій на обґрунтування науково-методичних, концептуальних засад розвитку неформальної освіти дорослих з урахуванням національних особливостей, створення соціально зорієнтованих програм розвитку освіти різних категорій дорослих.

- Запровадити інноваційні моделі навчання дорослого населення з урахуванням національного й зарубіжного досвіду.

- Розробити рекомендації щодо процедури відбору педагогічного

персоналу для роботи у закладах неформальної освіти.

- Поширювати досвід закладів формальної і неформальної освіти, громадських та інших організацій з розроблення й упровадження програм особистісно-професійного розвитку дорослих.

- Сприяти розробленню програм з розвитку професійної компетентності педагогічного персоналу закладів неформальної освіти дорослих, посилення мотивації до роботи з дорослими, розвитку інтелектуального лідерства та соціальної активності.

- Започаткувати професійну підготовку андрагогів як окремий напрям підготовки фахівців у галузі освіти дорослих на рівні спеціалізації, розробити державний освітній стандарт вищої освіти за спеціальністю «Андрагог», галузеві стандарти для напрямку «освіта дорослих» із урахуванням специфіки педагогічних і непедагогічних спеціальностей;

- Створити інформаційні платформи з надання інформаційно-освітніх послуг різним категоріям дорослих з питань навчання, а також ресурсні центри для дорослих (на державному й регіональному рівнях).

- Сприяти розвитку системи інформаційного забезпечення неформальної освіти дорослих, і зокрема соціальної реклами, використанню ресурсів соціальних мереж, контекстної реклами, цільових інформаційних сервісів тощо.

- Популяризувати успішні практики (успішний досвід) неформальної освіти дорослих у національних і регіональних засобах масової інформації, сприяти впровадженню у засобах масової інформації, насамперед на телебаченні, соціальної реклами щодо актуальності, важливості неформальної освіти як складової освіти впродовж життя, а також відповідних пізнавальних програм для дорослих осіб різного віку, що сприятиме підвищенню рівня поінформованості щодо можливостей неформальної освіти та розширенню кола дорослих осіб, що навчаються; підтримувати регіональні програми з популяризації загальної і професійної неформальної освіти дорослих у місцевих ЗМІ.

- Залучати волонтерів до просвітницької роботи, популяризації ідей і досвіду неформальної освіти і навчання дорослих.

- Популяризувати досвід волонтерства, соціального підприємництва в сфері неформальної освіти і навчання дорослих, історії успіху громадян – учасників програм неформальної освіти дорослих тощо.

- Розширити напрями наукових досліджень з неформальної освіти дорослих, особистісного й професійного розвитку фахівців, зокрема й педагогічного профілю, в Україні та зарубіжжі, інтенсифікувати наукові дослідження у сфері освіти і навчання дорослих тощо.

- Залучати інвестиції до реалізації проектів з неформальної освіти і навчання дорослих в освітній, культурній, науковій та інших сферах, надавати державну підтримку науковим дослідженням у сфері неформальної освіти і навчання дорослих.

- Посилити увагу до публікаційної діяльності у сфері неформальної освіти і навчання дорослих, розвитку громадянського суспільства, а також регіонів, що навчаються.

Строки реалізації Концепції.

Реалізація Концепції відбуватиметься в три етапи впродовж 2020-2025 рр.:

I етап (2020–2021 рр; II етап (2022-2023 рр.); III етап (2024-2025 рр.). Для упровадження/реалізації Концепції розробляється відповідний План заходів. План заходів розробляється й затверджується для кожного етапу реалізації Концепції.

Очікувані результати. Упровадження Концепції сприятиме здійсненню комплексної державної політики у сфері неформальної освіти різних категорій дорослих як складової неперервної освіти і дасть змогу:

- забезпечити/створити умови для визнання на рівні держави, регіонів і громад, індивідуальному рівні важливості, нагальності розвитку неформальної освіти дорослих й усвідомлення необхідності розбудови неформальної освіти дорослих як невід’ємної складової освіти впродовж життя;

- цілеспрямовано, системно розвивати ціннісне ставлення дітей, молоді та дорослих до неформальної освіти, поширювати досвід волонтерства, соціального підприємництва в сфері освіти дорослих, популяризувати історії успіху громадян – учасників програм неформальної освіти дорослих тощо;

- сприяти соціалізації громадян, покращенню якості життя шляхом підвищення освітнього й загальнокультурного рівня дорослого населення, в тому числі й вразливих категорій, формуванню функціональної грамотності дорослого населення;

- створити додаткову інвестиційну привабливість регіонів шляхом посилення рівня розвитку людського, соціального капіталу;

- створити сучасну цілісну національну систему освіти дорослих на основі інтеграції її формальної, неформальної та інформальної складових із ефективним законодавчим, нормативно-правовим, організаційно-управлінським забезпеченням;

- забезпечити якість і неперервність навчання різних категорій дорослих і запровадити належну систему оцінювання й моніторингу якості надання освітніх послуг у сфері неформальної освіти;

- створити належні умови для реалізації права дорослих на особистісний і професійний розвиток на засадах рівності без проявів дискримінації, у тому числі й за ознакою інвалідності;

- створити умови для добросесної конкуренції серед суб'єктів надання освітніх послуг для дорослих у сфері формальної і неформальної освіти;

- розширити спектр освітніх послуг у сфері неформальної освіти дорослих, збільшити кількість суб'єктів надання таких послуг шляхом залучення суб'єктів різної форми власності;

- посилити роль неформальної освіти дорослих у житті людини, розробити та впровадити дієві механізми визнання результатів неформального та інформального навчання різних категорій дорослих;

- запровадити дієві механізми здійснення неформальної освіти різних категорій молоді та дорослих, що сприятиме розвитку їх компетентнісного потенціалу, конкурентоспроможності на ринку праці.

Обсяг фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів. Фінансування заходів щодо реалізації Концепції здійснюється за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів, а також міжнародної технічної допомоги та інших, не заборонених законодавством, джерел. Потреби в коштах на реалізацію Концепції та обсяги матеріально-технічних, трудових ресурсів уточнюються щороку з урахуванням можливостей державного і місцевих бюджетів на відповідний рік та фактичного виконання завдань за підсумками попередніх періодів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розроблена Концепція стане підґрунтям для прийняття Закону України «Про освіту дорослих», окремих підзаконних актів у сфері формальної і неформальної освіти дорослих, розроблення плану подальших заходів щодо освіти дорослого населення. Перспективним напрямом досліджень є порівняльний аналіз зарубіжних концепцій і стратегій розвитку освіти дорослих.

Список використаних джерел

1. Баша, І.М. Маркетингові дослідження на ринку освітніх послуг: дис... канд. екон. наук: 08.00.04. КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. К., 2015. 237 с.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) від 21.05.1997 № 280/97-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Закон України «Про освіту» (2017) від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Закон України «Про професійний розвиток працівників» (2012) від 12.01.2012 №4312-VI (зі змінами та доповненнями). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

5. Лук'янова, Л.Б. (2017). Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід. ГС «Українська асоціація освіти дорослих». К.: ТОВ «ДКС-Центр». 147 с.

6. Лук'янова, Л.Б. (2016). Концепція розвитку освіти дорослих в Україні (друге видання). ІПООД НАПН України. К. : ТОВ «ДКС-Центр». 24 с.

7. Лук'янова, Л.Б., Аніщенко, О.В., Москаленко, А.М. (2019). Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. Проект (рукопис). ГС «Українська асоціація освіти дорослих». К. 35 с. URL: <http://www.uaod.org.ua/>

8. Національний круглий стіл з питань законодавчого забезпечення освіти дорослих в Україні (5 листопада 2019 р., м. Київ). URL: <http://iprood.com.ua/novini/nacionalniy-krugliy-stl-z-pitan-zakonodavchogo-zabezpechennya-rozvitku-osviti-doroslih-v-ukran/>

9. Національний план дій щодо зайнятості молоді – 2025 (2018). URL: <http://careerhub.in.ua/wp-content/uploads/2018/11/NAP-2025.pdf>

10. Ничкало, Н.Г. (2018). Перспективи розвитку освіти дорослих в Україні (післямова). *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи*. Зб. наук. статей [кол. авторів]; за ред. Кременя В.Г., Ничкало Н.Г.; укл. Аніщенко О.В., Лук'янова Л.Б. К.: Знання України, С. 602-606.

11. Освіта дорослих – регіональний розвиток: досвід, виклики, стратегії. (2017). *Зб. матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих у Запорізькій області*. (м. Запоріжжя, 6 жовтня 2016 р.) [кол. авторів]. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. 142 с.

12. Прийма, С.М. (2015). Тенденції розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Вип. 2. С. 51-60.

13. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини (2015). Указ Президента України від 25.08.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

14. Про затвердження «Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці» (2013) Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF/paran48>

15. Рекомендації методологічного семінару «Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи» (2018). (15 листопада 2018 р., м. Київ). Проект. Наук. ред. Лук'янова Л.Б., Ничкало Н.Г.; упорядн. Аніщенко О.В.; НАПН України. К.: НТУ, 2018. 12 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712507/>

16. Соколова, М. (2019). Концепция «Неформальное образование взрослых в Беларуси. Повестка дня: материалы для обсуждения». Минск: Медисонт. 68 с.

17. Стратегія державної політики з питань здорового та активного

довголіття населення на період до 2022 року (2018). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 10-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-derzhavnoyi-politiki-z-pitan-zdorovogo-ta-aktivnogo-dovgolittya-naselennya-na-period-do-2022-roku>

18. A Memorandum of Lifelong Learning. COMMISSION STAFF WORKING PAPER (2010). Brussels. 30.10.2000. SEC(2000) 1832. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.

19. An in-depth analysis of adult learning policies and their effectiveness in Europe (2015) <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c8c38dc9-89d0-11e5-b8b7-01aa75ed71a1/language-en>

20. Lazorenko, O., Kolysko, R. What adult learning policy should be in Ukraine? Brief Policy Research Report (2019). K. 7 p. <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/What-adult-learning-policy-should-be-in-Ukraine.pdf>

21. Roadmap for implementing a system for validation of non-formal and informal learning in the former Yugoslav republic of Macedonia. Ministry of Education and Science and Centre for Adult Education. Elaborated in cooperation with ETF 09.05.2016. http://mrk.mk/wp-content/uploads/2015/05/VNFIL-Roadmap_angl-1.pdf

22. Statement by the European Association for the Education of Adults (EAEA) on the European Commission's communication on rethinking education. URL: http://www.eaea.org/media/news/2013/february/eaea_statement_rethinkingeducation.pdf.

23. Study on Analysis of Adult Learning Policies and their Effectiveness in Europe (2014) Consultation Document European Commission (DG EAC 16 June 2014). <http://omk-obrazovanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/02/Study-on-Analysis-of-Adult-Learning-Policies-and-their-Effectiveness-in-Europe-Consultation-Document-doc-15.pdf>

References (translated and transliterated)

1. Basha I.M. Marketing research in the market of educational services: dys... kand. ekon. nauk: 08.00.04. KNEU im. V. Hetmana. K., 2015. 237 s. (in Ukrainian)

2. The Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» (1997) vid 21.05.1997 № 280/97-VR (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/280/97-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)

3. Law of Ukraine «On Education» (2017) vid 05.09.2017 № 2145-VIII (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian)

4. Law of Ukraine «On Professional Development of Employees» (2012) vid 12.01.2012 №4312-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (in Ukrainian)

5. Lukyanova, L.B. (2017). Legislative Support for Adult Education: Foreign Experience. HS «Ukrainska asotsiatsiia osvity doroslykh». K. : TOV «DKS-Tsentr».

147 s. (in Ukrainian)

6. Lukyanova, L.B. (2016). Adult education conception in Ukraine (II Edition). IPOOD NAPN Ukrainy. K. : TOB «DKS-Tsentr». 24 s. (in Ukrainian)

7. Lukyanova, L.B., Anischenko, O.V., Moskalenko, A.M. (2019). Adult education conception in Ukraine. Proiekt (rukopys). HS «Ukrainska asotsiatsiia osvity doroslykh». K. 35 s. URL: <http://www.uaod.org.ua/> (in Ukrainian)

8. National seminar on Adult Education Legislative Support in Ukraine. (2019). (5 lystopada 2019 r., m. Kyiv). URL: <http://ipood.com.ua/novini/naconalniy-krugliy-stl-z-pitan-zakonodavchogo-zabezpechennya-rozvitku-osviti-doroslih-v-ukran/> (in Ukrainian)

9. National Youth Employment Action Plan – 2025 (2018). URL: <http://careerhub.in.ua/wp-content/uploads/2018/11/NAP-2025.pdf> (in Ukrainian)

10. Nychkalo, N.G. (2018). Prospects for the development of adult education in Ukraine (afterword). *Kontseptualni zasady rozvytku osvity doroslykh: svitovyi dosvid, ukrainski realii i perspektyvy: zb. nauk. statei [kol. avtoriv]; za red. Kremenia V.H., Nychkalo N.H.; ukl. Anishchenko O.V., Lukianova L.B. K.: Znannia Ukrainy. S. 602-606.* (in Ukrainian)

11. Education of adults is regional development: experience, challenges, strategies. (2017). *Zbirnyk materialiv Forumu do Mizhnarodnykh dniv osvity doroslykh u Zaporizkii oblasti.* (m. Zaporizhzhia, 6 zhovtnia 2016 r.) [kol. avtoriv]. Melitopol: Vyd-vo MDPU im. B. Khmelnytskoho. 142 s. (in Ukrainian)

12. Pryima, S.M. (2015). The tendencies of the open adult education systems development in Ukraine. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy.* Vyp. 2. S. 51-60. (in Ukrainian)

13. On the approval of the National Human Rights Strategy (2015). Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.08.2015 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (in Ukrainian)

14. On Approval of the «Procedure for Issuing Vouchers for Maintaining the Competitiveness of persons at the market of labour». (2013). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 bereznia 2013 r. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF/paran48> (in Ukrainian)

15. Recommendations of the Methodological Seminar «Conceptual Foundations of Adult Education Development: World Experience, Ukrainian Realities and Prospects» (2018). (15 lystopada 2018 r., m. Kyiv). Proekt. Nauk. red. Lukianova L.B., Nychkalo N.H.; uporiadn. Anishchenko O.V.; NAPN Ukrainy. K.: NTU, 2018. 12 s. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712507/> (in Ukrainian)

16. Sokolova, M. (2019). The concept of «Non-formal adult education in Belarus. Agenda: discussion materials». Mynsk: Medysont. 68 s. (in Russian)

17. State policy strategy for healthy and active longevity ... 2022. (2018). Skhvaleno rozporyadzhenniam Kabinetu ministriv Ukrayiny № 10-r vid 11 sichnya 2018 r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-derzhavnoyi-politiki-z-pitan-zdorovogo-ta-aktivnogo-dovgolittya-naselennya-na-period-do-2022-roku> (in Ukrainian)

18. A Memorandum of Lifelong Learning. COMMISSION STAFF

WORKING PAPER (2010). Brussels. 30.10.2000. SEC(2000) 1832. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (in English)

19. An in-depth analysis of adult learning policies and their effectiveness in Europe (2015) <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c8c38dc9-89d0-11e5-b8b7-01aa75ed71a1/language-en> (in English)

20. Lazorenko, O., Kolysko, R. What adult learning policy should be in Ukraine? Brief Policy Research Report (2019). K. 7 p. <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/What-adult-learning-policy-should-be-in-Ukraine.pdf> (in English)

21. Roadmap for implementing a system for validation of non-formal and informal learning in the former Yugoslav republic of Macedonia. Ministry of Education and Science and Centre for Adult Education. Elaborated in cooperation with ETF 09.05.2016. http://mrk.mk/wp-content/uploads/2015/05/VNFIL-Roadmap_angl-1.pdf (in English)

22. Statement by the European Association for the Education of Adults (EAEA) on the European Commission's communication on rethinking education. URL: http://www.eaea.org/media/news/2013/february/eaea_statement_rethinking_education.pdf. (in English)

23. Study on Analysis of Adult Learning Policies and their Effectiveness in Europe (2014) Consultation Document European Commission (DG EAC 16 June 2014). <http://omk-obrazovanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/02/Study-on-Analysis-of-Adult-Learning-Policies-and-their-Effectiveness-in-Europe-Consultation-Doc-15.pdf> (in English)